

УДК 321.7:323(477)

<http://orcid.org/0000-0002-7813-3722>

<http://doi.org/10.5281/zenodo.167287>

К. Г. Яцура

ВІДКРИТА ОСВІТА ЯК ВЕКТОР ДЕРЖАВНОГО РОЗВИТКУ ПОСТРАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

Аргументовано, що розвиток сучасного українського суспільства має зумовлюватися дотриманням принципів відкритості у суспільно значущих сферах. Доведено, що через реформу освіти можна досягти докорінних суспільних змін. Розглядаються принципи та вимоги відкритої освіти на прикладі міжнародних практик та з огляду на сучасне законодавство у даній сфері.

Ключові слова: відкрита освіта, відкрите суспільство, інститут освіти, виховання, культура.

К. Г. Яцура

ОТКРЫТОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК ВЕКТОР ГОСУДАРСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ ПОСТСОВЕТСКОЙ УКРАИНЫ

Аргументировано, что развитие современного украинского общества должно быть обусловлено соблюдением принципов открытости в общественно значимых сферах. Доказано, что посредством реформы образования можно достичь существенных общественных изменений. Рассматриваются принципы и требования открытого образования на примере международных практик и с учётом современного законодательства в данной сфере.

Ключевые слова: открытое образование, открытое общество, институт образования, воспитания, культура.

K. G. Yatsura

OPEN EDUCATION AS A VECTOR OF THE STATE DEVELOPMENT OF POST-SOVIET UKRAINE

It argues that the development of modern Ukrainian society must be due compliance with the principles of openness in socially significant spheres. It is proved that through education reform can achieve significant social change. The principles and requirements of open education on international practice and taking into account the modern legislation in this area.

Keywords: open education, open society, Institute of Education, education, culture.

Ідеї формування відкритого суспільства доволі активно впроваджуються у стратегії внутрішньої та зовнішньої політики низки країн. Так, ще на початку 1960-х років завданням зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки було проголошено мирними засобами заохочувати

комуністичні суспільства до становлення та розвитку відкритих суспільств. Навіть у документах з питань зовнішньої безпеки США були прописані окремі параграфи щодо необхідності використання економічних, соціокультурних та інших можливостей для формування вільних та відкритих суспільств. Також існують науково-дослідні інститути, метою яких є розробка та застосування принципів соціальної інженерії К. Поппера переважно в країнах «третього світу». Окрім цього, у багатьох країнах діє фонд «Інститут Відкритого суспільства», організований Дж. Соросом, послідовником К. Поппера.

В Україні наразі виникає необхідність побудови нової моделі державного розвитку. Ця модель, на нашу думку, повинна об'єднувати основні цінності та установки, які притаманні суспільствам відкритого, ліберально-демократичного типу. Отже, постає питання оптимізації шляхів розвитку суспільства у контексті відкритості через виокремлення конкретних чинників, що мають вплив на суспільну трансформацію у сфері демократичних цінностей.

Провідну роль у цьому процесі відіграє інститут освіти. Система освіти – один з найстаріших соціальних інститутів, що має значний вплив на основні сфери життєдіяльності суспільства (політичну, соціальну, економічну, культурну). Завдяки інституту освіти стає можливою реалізація процесу соціалізації людей, особливо підростаючого покоління [6]. У цьому питанні головна роль відводиться соціальному педагогу, пріоритетом для якого є ті завдання, що пов'язані з розвитком особистості. А перспективи становлення суспільства відкритого типу деякі вчені співвідносять із політичною соціалізацією молоді, яка згодом прийде на зміну існуючій владній еліті.

З цього приводу видається слушною теза науковця А. Н. Кулика, який пов'язує перспективи становлення відкритого суспільства саме із політичною соціалізацією молоді, що згодом прийде на зміну існуючій політичній еліті [3]. Тобто, перш за все, слід починати зі зміни їхньої самосвідомості. Отже,

значна роль у цьому складному процесі відводиться інституту освіти. Так, американський дослідник Х. Манн найвищою метою освіти вважає формування особистості. Адже дійсно, освіті постійно доводиться мати справу із особистістю, із різноманітними якостями, що властиві найбільш розвинутим індивідам. У відкритому суспільстві індивіди приймають рішення самотійно. Тому для формування відкритого суспільства необхідна наявність індивідів, які не тільки дозволять цьому суспільству вижити, але й зможуть зробити так, щоб воно цілеспрямовано просувалося вперед, турбуючись про почуття власної гідності та розвиток кожного зі своїх членів. Розвинута особистість дозволяє суспільству процвітати, а людині – вести повноцінне життя. Народ сам несе відповідальність за створення і подальше збереження вільного та справедливого суспільства. Це означає, необхідність усвідомлення кожним індивідом, що саме виступає в ролі морального фундаменту демократії, відповідальності за дотримання поваги до прав людини, добровільного підпорядкування закону, турботи про спільний добробут. Всі ці якості характерні для суспільства відкритого типу [5]. І вірність цим чеснотам бажано виховувати ще з дитинства.

Німецький науковець Хорст Хайнцель в рамках дисертаційного проекту «Емпіричне дослідження та порівняльний звіт щодо відкритості в рамках шкільної освіти та навколишнього середовища» (Empirische Fallstudie und vergleichender Sachstandsbericht zur Offenheit in Unterricht, Schule und deren Umfeld) вивчив кореляцію феноменів «відкритої школи» та «відкритого суспільства» [7].

Наприкінці XX століття в Німеччині проходила «Друга педагогічна реформа», або «внутрішня шкільна реформа», активними учасниками якої були вчителі, батьки, представники міністерства освіти, освітяни. Дана реформа стала яскравим прикладом «реформи знизу», оскільки це була громадська ініціатива. Реформа зібрала як багато прихильників, так і противників: дехто виступав за поступове «відкриття» школи або тільки в окремих аспектах навчання, а дехто був прихильником кардинального

шляху: цілковитого соціального, методичного та змістовного відкриття процесу навчання.

У центрі уваги дослідження була роль вчителя: розроблявся образ ідеального вчителя, відповідного моделі відкритої школи. Тобто, акцент робився на особистісному аспекті: щоб виховати дітей на засадах концепції відкритого суспільства, педагог сам повинен сповідувати цю концепцію.

Таким чином, викладачі повинні відкрити школу і процес навчання, а отже забезпечити вихованцям можливість для вільного прийняття рішень, співучасті в академічному процесі, а також самоконтролю та відповідальності. Учні повинні «навчитися вчитися», щоб потім самостійно, за власним бажанням обрати свій шлях у житті. Тобто, оскільки суспільний розвиток є динамічним, завтра отримані знання можуть стати неактуальними. Тому індивід повинен вміти самостійно шукати необхідні знання, засвоювати їх, аби не виявитися незатребуваним в суспільстві. А завданням школи у даному контексті є роз'яснення способів, як необхідно вчитися.

Досліджуючи взаємодію відкритої школи та суспільства, Хорст Хайнцель виводить низку гіпотез:

1. Учні та суспільство висувують високі (що продовжують зростати) вимоги до школи;
2. Сучасна школа як інститут не може задовольнити ці вимоги;
3. Суспільство має всіляко підтримувати школу та сприяти її переходу до відкритості.

Окрім цього, науковець описав, як концепція відкритої освіти реалізовується на практиці [7, с. 342]:

Інтенції відкритої освіти: самостійність, особиста активність учня, особистий внесок у навчальний процес всього класу, самостійне прийняття рішень; соціальна взаємодія (особливо, коли учні мають різне національно-культурне походження); розвиток не тільки знань, але й навичок та умінь; вчитися тому, як навчатися (німецька концепція «Das Lernen zu lernen!»).

Принципи відкритого навчання: усвідомлене навчання (учні повинні самі вибрати: що вчити, як вчити, з ким вчити і як довго вчити); внутрішня диференціація; орієнтація на прикладний характер знань; навчання соціальній взаємодії; відповідний час для навчання; цілісність процесу навчання; відсутність суворої регламентації у виконанні завдань.

Вимоги відкритої освіти: учні беруть участь у формуванні навчального процесу (бажання, ідеї, поради учнів необхідно систематизувати до початку навчального процесу); надання часу для реалізації індивідуальних побажань; дозволити учням брати участь у формуванні тижневого освітнього плану; наявність відкритих класних кімнат; обов'язкове пояснення учню, навіщо він вивчає саме цю тему (підтримка, мотивація, особистісне орієнтування); відкритість критеріїв оцінювання.

На нашу думку, для реалізації зазначеної концепції необхідно перш за все сформулювати певний перелік компетенцій у дітей:

1. Матеріальна компетенція (наприклад, щодо предметів, з якими учень рефлексує або з якими він стикається в реальному житті);
2. Самокомпетенція (розуміння самого себе, своїх потреб, почуттів, бажань);
3. Соціальна компетенція (розуміння суспільства, законів його існування та взаємодії з іншими людьми, в тому числі інших культур, інших національностей);
4. Компетенція дії (вміння приймати самостійні рішення і самостійно діяти).

На сучасному етапі українська освіта впевнено крокує до європейського освітнього простору. XXI століття у більшій мірі зумовлене глобалізаційними процесами, взаємодією різних країн не тільки в політичній, економічній сферах, але й у галузі освіти. Тому адаптація освіти України до найбільш визначальних тенденцій розвитку західної системи освіти стало питанням часу. Особливу роль у цьому контексті відіграє приєднання України до Болонського процесу, що спрямований на підвищення якості

навчального процесу, удосконалення змісту навчання, впровадження демократичних засад в управлінні, виховання студентів як самостійних, вільних індивідів, дотримання принципів, цінностей та установок, що властиві суспільствам ліберально-демократичного типу. Але для українського суспільства, яке більше половини сторіччя перебувало під впливом радянської влади, якому весь цей час була відома тільки одна модель освітньої системи – радянська, досить важко лише за декілька років перейняти та в повній мірі досягнути ідею «болонізації».

Важливим кроком на шляху трансформації української освітньої системи став Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII «Про вищу освіту», що набув чинності 6 вересня 2014 року [1]. Цей закон фактично є експліцитним підтвердженням трансформаційних процесів, тенденцію до яких сьогодні можна спостерігати в багатьох аспектах суспільно-політичного життя України. Так, загальні положення закону фіксують головні засади і принципи функціонування вищих навчальних закладів та всієї освіти загалом, зокрема, їх автономність – «...самостійність, незалежність і відповідальність вищого навчального закладу у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності...» [1]; академічну мобільність – «...можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому вищому навчальному закладі (науковій установі) на території України чи поза її межами» [1]; академічну свободу – «...самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом» [1].

Очевидно, що базові принципи нового Закону «Про освіту» – доступність, автономність, відповідальність, свобода думки та наукової

діяльності, інноваційність, відсутність кордонів у процесі поширення знань та інформації, міжнародна інтеграція тощо – повністю відповідають принципам відкритого суспільства. Крім того, важливою умовою функціонування відкритого суспільства є конструктивне збереження власних надбань в процесі глобальної взаємодії, що теж передбачено законом. У цьому сенсі закон обумовлює міжнародну та, зокрема, європейську інтеграцію системи вищої освіти України «...за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи» [1].

Ми додержуємося думки, що входження України до європейського освітнього простору прискорить процес подолання основних культурних перешкод на шляху до відкритого суспільства. Але для повного переорієнтування самосвідомості сучасних українців на новий лад, для сприйняття всім суспільством ідеї відкритого суспільства як чогось невід'ємного від їхньої природи необхідно витратити багато часу.

Серед вагомих функцій освіти слід виділити одну з основних – формування громадянськості, оскільки виховання громадянськості являє собою компонент підготовки до життя у демократичному суспільстві. Виховання громадянськості варто починати з раннього віку і продовжувати до отримання людиною середньої освіти. Це передбачає як включення окремих компонентів означеної проблематики в навчальні курси, що пов'язані із суспільною проблематикою, так і створення спеціалізованих навчальних дисциплін. Важливою для виховання громадянськості є така організація навчального процесу, яка б заохочувала учнів стежити за подіями в країні та світі, постійно їх обговорювати. Причому, обговорення суперечливих суспільних та політичних питань має бути вільним та відкритим. Набуває важливості необхідність навчати учнів розмірковувати про існуючі проблеми та намагатися знайти їхнє вирішення. У відкритому суспільстві індивіди здатні критично мислити, не довіряючи сліпо указам владної верхівки. Тому дуже важливо прищеплювати навички неупередженого та самостійного розмірковування, що передбачає

експериментування, оскільки саме метод спроб та помилок врешті-решт допомагає досягти суспільного прогресу.

Система освіти є відображенням цінностей суспільства та інструментом їхнього увіковічення. Тому саме через реформу освіти можливо досягти зміни культури, а значить і самосвідомості суспільства. У залежності від того, які розумові навички отримає молодь, можна буде судити про те, наскільки відкритими виявляться суспільства у майбутньому. Але, починаючи реформувати освітню систему, слід звертати увагу на те, що самі педагоги здебільшого не докладають значних зусиль для розвитку критичного мислення, логічного міркування учнів, а також їхнього вміння усвідомлювати сутність громадянських цінностей, бути толерантними, виступати публічно тощо. Важливим моментом в окресленому контексті стає питання про можливу шкоду, яку можуть завдати педагоги через власну необізнаність. З цього приводу є доречною теза К. Поппера про те, що «принцип, згідно, з яким тим, хто нам довіряє, ми передусім не повинні завдавати шкоди, слід визнати таким самим основним для освіти, як і для медицини – «не зашкодь»... а отже, дай молодим те, в чому вони відчують нагальну потребу, щоб стати незалежними і спроможними робити свій власний вибір» [4, с. 300]. Подібний принцип був би, на нашу думку, вкрай корисним для української освітньої системи. Адже такі якості, як критичність, логічність мислення, самостійність, толерантність, активність тощо, необхідні індивіду для того, щоб брати участь у житті демократичного суспільства [2]. Втім, педагоги не дуже добре обізнані з проблематикою демократії, оскільки вони є громадянами своїх суспільств та продуктом вже створених культур. Тобто, такий суспільний клімат не сприяє спонтанному формуванню відповідних демократичних цінностей та навичок. Тому для існування та ефективного функціонування відкритих суспільств необхідно цілеспрямовано виховувати означені установки, позбавляючись у системі освіти від авторитарних елементів, які залишилися Україні у спадок від Радянського Союзу. Суттєвих змін, на наш погляд, мають зазнати самі

підходи до формування навчальних програм, які слід націлювати на розвиток демократичних цінностей, навичок та установок, підготовку високопрофесійних педагогів. Важливим є перетворення системи освіти на відкриту та відповідальну перед суспільством.

Таким чином, за умов правильної підготовки та використанні професійного потенціалу педагог має реальну можливість переорієнтувати свідомість всього суспільства та кожного окремого індивіда на відкритий та демократичний «формат». Найважче буде тим, хто першими стане на шлях впровадження цінностей суспільства відкритого типу, бо саме їм доведеться «зламати» у своєму світосприйнятті наявні цінності та установки. Для освітньої системи в Україні важливо зберегти демократичну ідеологію, яка розглядається академічною спільнотою як принципова антитеза ринковій орієнтації освіти. Також нові риси, яких набуває національна освіта України, не мають зруйнувати соціалізуючого вектору розвитку сучасного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>.
2. Кант И. Критика практического разума / Иммануил Кант // Сочинения : В 6 т. ; [пер. с нем.]. — М. : Мысль, 1965. — Т. 4 ; Ч. 1. — 544 с.
3. Кулик А. Н. Способно ли политическое образование в России «открыть» закрытое общество? / А. Н. Кулик // Общественные науки и современность. — 1998. — № 3. — С. 73—84.
4. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги : В 2-х т. / Карл Поппер ; [пер. з англ. О. Буценка]. — К. : Видавництво «Основи», 1994. — Т. 2 : Спалах пророцтва: Гегель, Маркс та його послідовники. — 494 с.
5. Спенсер Г. Личность и государство / Герберт Спенсер ; [пер. с англ.]. — Челябинск : Социум, 2007. — 207 с.
6. Gerhardt W. The Education System – a Culture of Learning [Електронний ресурс] / Wolfgang Gerhardt // Liberal Matters [Liberal Matters is a publication of Liberal International]. — December 2009 : Education in the 21st Century. — P. 19—20. — Режим доступу : <http://www.liberal-international.org/contentFiles/files/Final%20version%20-%20print.pdf>.
7. Heinzel H. Empirische Fallstudie und vergleichender Sachstandsbericht zur Offenheit in Unterricht, Schule und deren Umfeld. Dissertation zur Erlangung des akademischen

Grades Doktor der Philosophie im Fach Erziehungswissenschaft am Fachbereich 2 der Universität Siegen / Horst Heinzel. — Siegen : Universität Siegen, 2006. — 215 p.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2016